

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ У ВІЙСЬКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Храбан Т. Є. кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри іноземних мов,
Військовий інститут телекомунікації та інформатизації
<https://orcid.org/0000-0001-5169-5170>

Храбан М. І. науковий співробітник
наукового центру зв'язку та інформатизації
Військовий інститут телекомунікації та інформатизації
<https://orcid.org/0009-0006-7771-2307>

У статті пропонуються рекомендації щодо проведення контент-аналізу для вивчення військового колективу як соціально-психологічного феномена та обговорюються складнощі проведення контент-аналізу у військовому середовищі.

Ключові слова: контент-аналіз; військове середовище; інтерв'ювання; анкетування; асоціативний експеримент.

Вступ. Серія воєн і збройних конфліктів на початку ХХІ століття продемонструвала зростаючі зміни в способах і підходах до ведення бойових дій. Європейське оборонне агентство відзначає такі характеристики сучасного оперативного середовища як нестабільність, непередбачуваність, складність і суперечливість. Ці характеристики поглиблюються завдяки новим технологіям, явищам глобалізації і цифровізації. В сучасних умовах бою набуває реальності оперативна обстановка, що ґрунтується на постійних і багатодоменних загрозах, посилені гібридними методами ведення війни та новою високотехнологічною зброєю. Ще одним важливим елементом є можлива відмова від концепції фізичної лінії фронту на користь нового типу конфлікту, коли дії, зокрема гібридні, відбуваються одночасно в різних точках оперативного театру, зокрема й у нефізичних доменах. Очікується, що в перспективі операції в межах кількох доменів дадуть можливість краще протистояти гібридним загрозам і стримувати сили противника, зберігаючи водночас ініціативу і свободу дій. Технологічні розробки в галузі цифровізації, зв'язку і різних датчиків, а також здатність аналізувати, розуміти та використовувати дані для створення корисної інформації потребуватимуть розширеної багатодоменної оперативної картини для підтримання ситуаційної обізнаності практично в режимі реального часу. Зростаюча цифровізація поля бою також вимагатиме стратегічного й оперативного планування з децентралізованими й

автоматизованими системами командування та управління для забезпечення інформацією осіб, які ухвалюють рішення. У цьому сенсі повна реалізація концепції «бойової хмари» з урахуванням багатодоменних і міжвідомчих проблем безпеки сприятиме створенню надійних, стійких і розподілених систем командування та управління (Enhancing EU, 2023).

На думку фахівців Європейського оборонного агентства, основними факторами, що визначають військовий стратегічний контекст, є 1) зміна клімату, що розглядається як одна з загроз безпеки та перешкод досягненню цілей в умовах складної оперативної обстановки; 2) зміни демографічної ситуації; 3) виникнення нових умов для забезпечення воєнної безпеки країни; 4) проблеми безперервності ланцюжків постачань у зв'язку з розвитком процесів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції; 5) зміна характеру війни завдяки створенню, розвитку і загальному застосуванню інформаційних засобів і технологій (Enhancing EU, 2023).

Широке використання цифрових технологій, зростаюча невизначеність у багатьох сферах життя суспільства загострили боротьбу за альтернативне сприйняття реальності та за когнітивну перевагу (Enhancing EU, 2023), що вплинуло на формування основних напрямів досліджень у галузі військової психології. Предметна сфера військової психології потребує не тільки свого розширення, а й зміни акцентів при проведенні військово-психологічних досліджень. Першочерговим

практичним завданням військової психології є постійне вдосконалення когнітивних здібностей військовослужбовців з метою отримання значної військової переваги. У рамках завдання досягнення когнітивної переваги очікується, що до 2040 року буде доступна розширена багатодоменна оперативна картина, що надасть змогу практично в режимі реального часу розглянути картину подій, що розгортаються в тому чи іншому кризовому сценарії, а також перемогти під час зіткнення розбіжних істин (Enhancing EU, 2023). Технологічний прогрес у сфері аналізу великих даних і систем, керованих штучним інтелектом, дасть змогу поліпшити оцінку багатодоменної оперативної обстановки та визначити, як захопити й утримати ініціативу в «битві за наративи». Крім того, очікувані розробки в галузі квантових і блокчейн-технологій слід розглядати як інструмент для створення більш надійних і стійких систем зв'язку. Для забезпечення безперервності та раннього виявлення кібервразливостей необхідно підвищити рівень ситуаційної обізнаності в кіберпросторі (Enhancing EU, 2023). Автоматизація кібердіяльності, яка підкріплена різними алгоритмами штучного інтелекту, – це багатообіцяюча тенденція, яка володіє величезним потенціалом як у сьогоденні, так і в майбутньому. Великою перевагою такої автоматизації порівняно з людськими операторами є оптимізація, здатність до самонавчання та швидкість виконання складних завдань, що потребують великого обсягу даних. Ситуаційна обізнаність у кіберпросторі відіграє вирішальну роль у визначенні найефективнішої стратегії використання комунікаційних та інформаційних ресурсів, націленої на те, щоб ускладнити дії противника і мінімізувати наслідки ворожих дезінформаційних кампаній (Enhancing EU, 2023).

Сучасні тенденції, що мають великий вплив на ефективність збройних сил, вимагають орієнтації дослідників на розширення знань про прикладні аспекти військової психології. Останнім часом контент-аналіз довів свою дієвість у вивченні складних соціальних і психологічних явищ у військовому середовищі. Контент-аналіз – це поширений метод дослідження, який дає можливість систематично й об'єктивно

аналізувати контент, враховуючи водночас надійність, валідність та ефективність цього аналізу (Neuendorf, 2017; Krippendorff, 2018), та який «забезпечує систематичні та об'єктивні інструменти для того, щоб робити достовірні висновки з усних, візуальних або письмових даних з метою опису та кількісної оцінки конкретних явищ» (Downe-Wambolt, 1992). Контент-аналіз – це більше, ніж процес підрахунку, оскільки його мета – пов'язати результати з відповідним контекстом або середовищем, у якому вони були отримані (Hurst, 2023).

Центральне місце в контент-аналізі як дослідницькому методі посідає визнання важливості мови в людському пізнанні. Ключове припущення полягає в тому, що аналіз текстів дає змогу досліднику зрозуміти когнітивні схеми інших людей. Крім того, контент-аналіз являє собою прийнятну методика для доступу до глибоких індивідуальних або колективних структур, таких як цінності, наміри, установки й когніції (Duriau, Reger, & Pfarrer, 2007; Patton, 2015). Дослідження, що використовують контент-аналіз, фокусуються на характеристиках мови як комунікації, приділяючи увагу змісту або контекстуальному значенню тексту. Текстові дані можуть бути представлені в усній або писемній формі й отримані з оповідань, відкритих опитувань, інтерв'ю, спостережень або друківаних видань, як-от статті, книги або настанови (Kondracki et al., 2002). Контент-аналіз виходить за рамки простого підрахунку слів і переходить до глибокого вивчення мови шляхом класифікації великого обсягу тексту на ефективну кількість категорій, які представляють схожі смисли (Hsieh, & Shannon, 2005). Мета аналізу – зрозуміти особливості комунікації, системно і досконало дослідити її смисли, припущення, теми й моделі (Hurst, 2023).

Слід зазначити такі позитивні аспекти використання контент-аналізу. По-перше, контент-аналіз не пов'язаний з будь-якою конкретною наукою, і в ньому менше правил, яких потрібно дотримуватися. Таким чином, знижується ризик плутанини в питаннях, що стосуються філософських концепцій і дискусій (Bengtsson, 2016). По-друге, контент-аналіз можна застосувати при дослідженні широкого спектра психологічних явищ і процесів, які

становлять науковий інтерес. Ще одна важлива перевага – аналітична гнучкість. Наприклад, аналіз контенту може проводитися на двох рівнях. На першому рівні маніфестний зміст тексту може бути зафіксований і розкритий у низці текстових статистик. На другому рівні дослідника цікавить латентний зміст і глибинний смисл, закладений у тексті, який може потребувати додаткової інтерпретації (Hurst, 2023). Необхідність застосування найефективніших дослідницьких методів і методологій під час проведення досліджень емоційних, когнітивних і соціальних чинників, що впливають на поведінку військовослужбовців, визначає актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожен контент-аналіз унікальний своєю специфічною спрямованістю і конкретними даними, що використовуються, тому не існує єдино правильного способу підходу до аналізу (Hurst, 2023). Для цієї статті особливий інтерес становлять роботи, які надають практичні поради щодо проведення контент-аналізу. Увага авторів серії статей, присвячених контент-аналізу (А. Мозер, І. Корстьєнс (Moser & Korstjens, 2018), С. Ерлінгссон, П. Брисевич (Erlingsson & Brysiewicz, 2017), Н. Хсіє, С. Шеннон (Hsieh & Shannon, 2005), В. Дюріау, Р. Перер, М. Пфаррер (Duriau et al., 2007), А. Мессінджер (Messinger, 2012) та інші), сконцентрована на проблемних питаннях вибірки, процесі збору даних, контексті, дослідницьких завданнях і виборі дизайну дослідження. Статті також надають дослідникам, читачам, рецензентам і редакторам рекомендації щодо оцінки трьох чинників ефективності контент-аналізу: надійності, валідності та ефективності.

Розвиток комп'ютерних технологій сприяв удосконаленню інструментів і методів контент-аналізу. Перспективи використання контент-аналізу, здійснених за допомогою програмного забезпечення та штучного інтелекту, розглядається у статтях С. Фрізе (Friese, 2019), К. Джексона, П. Бейзлі (Jackson & Bazeley, 2019), М. Майлза, М. Губермана, Дж. Сальданья (Miles et al., 2019), Л. Лі, А. Дабіряна, І. Маккарті, Я. Кіцманна (Lee et al., 2020) та інших. Дослідники вказують, що заміна ручного

кодування машинним шляхом використання програмного забезпечення і штучного інтелекту пропонує явні переваги для контент-аналізу завдяки високій надійності, високій валідності та достатній ефективності. Однак, хоча комп'ютерні інструменти контент-аналізу знаходять дедалі більше застосування, вони, як правило, вивчають явний зміст (тобто зміст, який можна просто підрахувати, наприклад, конкретні слова в тексті). Коли дослідникам необхідно вивчити латентний зміст (тобто вивести зі змісту смисл, символіку і закономірності), що потребує інтерпретації (Duriau et al., 2007), вони, як і раніше, покладаються на трудомісткий ручний контент-аналіз (Lee et al., 2020). Компроміс між валідністю ручного контент-аналізу та ефективністю комп'ютерного контент-аналізу науковці вбачають у використанні «гібридного» підходу, який поєднує переваги обох концепцій аналізу (Jackson & Bazeley, 2019; Miles et al., 2019).

Мета статті. У статті пропонується рекомендації щодо проведення контент-аналізу для вивчення військового колективу як соціально-психологічного феномена та обговорюються складності проведення контент-аналізу у військовому середовищі.

Матеріали і методи дослідження. З метою узагальнення результатів раніше проведених досліджень було застосовано загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення та інші. Матеріалом для проведення систематичного огляду наукових досліджень послужили публікації, які надають практичні настанови щодо проведення контент-аналізу або використовують контент-аналіз як основний метод наукового дослідження.

Результати і дискусії. Попри значні відмінності в застосуванні контент-аналізу, у методології є спільні риси, що простежуються в наукових дослідженнях незалежно від специфіки конкретного предмета дослідження та сфери інтересів науковців. Будь-яке дослідження з використанням контент-аналізу проходить кілька етапів.

Перший етап – формулювання мети, яка визначає структуру плану дослідження і встановлює його межі. Прагнення охопити в дослідженні надмірну кількість аспектів

може завадити досягненню бажаної глибини досліджуваного явища (Bengtsson, 2016).

Другий етап – визначення розміру вибірки та одиниці аналізу. На думку А. Мозер та І. Корстьєнс (Moser & Korstjens, 2018) контент-аналіз не завжди передбачає великі вибірки. Розмір вибірки має визначатися виходячи з інформаційних потреб, щоб можна було з достатньою впевненістю дати відповідь на питання дослідження (Krippendorff, 2018, Patton, 2015). Нами було проведено кілька досліджень у напрямку соціальної психології. На підставі отриманого нами досвіду ми можемо стверджувати, що під час проведення досліджень військового колективу практично неможливо забезпечити велику вибірку, цьому перешкоджають кілька обставин. По-перше, це незацікавленість керівництва військової організації в проведенні таких досліджень, що може відбуватися, у кращому разі, через нерозуміння важливості соціально-психологічних досліджень, пасивність і небажання що-небудь змінювати в колективі. В іншому випадку, причиною є страх, що результати досліджень можуть виявити якісь недоліки в роботі, і це може бути оприлюднено. Вибір одиниці аналізу залежить від методу збору даних. Наприклад, під час проведення асоціативного психолінгвістичного експерименту одиницею аналізу є слово або словосполучення, а під час проведення рецептивного експерименту одиницею аналізу буде вже виступати повідомлення у вигляді тексту.

Третій етап – вибір методу збирання даних. Контент-аналіз можна використовувати стосовно всіх типів письмових текстів, наприклад, продуктів комунікативної кореспонденції або отриманих під час психолінгвістичних експериментів, інтерв'ювання, анкетування (Krippendorff, 2018, Neuendorf, 2017). Однак, вибір методу збору даних впливає на валідність і надійність дослідження (Bengtsson, 2016). Наприклад, інтерв'ювання та анкетування серед курсантів не завжди можуть забезпечити отримання відвертих відповідей. Попри запевнення, що дослідження проводиться відповідно до вимог Етичного кодексу науковців України, в якому передбачено забезпечення

анонімності респондентів, деякі курсанти відмовляються від участі в дослідженні, пояснюючи це своїм негативним досвідом. Вони наводять приклади, коли автори правдивих відповідей були покарані своїми командирами, а авторство «незручних» відповідей виявлялося шляхом зіставлення зразків почерків, всупереч тому, що перед початком опитування їм надавалися гарантії анонімності. Інтерв'ювання (анкетування) серед військовослужбовців може бути успішним, коли дослідник не є «аутсайдером», його давно знають і сприймають як «повноцінного» члена колективу, захисника інтересів респондентів. При проведенні досліджень у військових навчальних закладах такою людиною може бути викладач, який проводить багато часу зі студентами (курсантами), і якому вони довіряють. Якщо дослідник є «стороннім спостерігачем», не бере участі в роботі закладу й сприймається респондентами як аутсайдер, валідність і надійність дослідження може бути досягнута шляхом проведення асоціативних психолінгвістичних експериментів. Досвід проведення таких експериментів серед курсантів показує, що в цьому разі вони не відчують хвилювання з приводу «розсекречення» їхніх справжніх думок, сприймають експеримент як розвагу, почувають себе під час проведення його невимушено і намагаються дати щирі відповіді. Отриманню щирих відповідей також сприяє сам формат проведення асоціативних експериментів, а саме – обмеження часу, який дається на написання відповідей.

Четвертий етап – вибір типу контент-аналізу. У дослідженні Н. Хсіє та С. Шеннон (Hsieh & Shannon, 2005) було визначено та представлено три типи якісного контент-аналізу: загальний (індуктивний) контент-аналіз, сфокусований (дедуктивний) контент-аналіз та універсальний (комплексний) контент-аналіз. Загальний (індуктивний) контент-аналіз часто використовують у дослідженнях, коли теорія або наукова література стосовно досліджуваного явища обмежена (Hsieh & Shannon, 2005). За такого підходу до аналізу дослідник уникає використання заздалегідь визначених категорій, а натомість створює категорії, які формуються на основі проаналізованих даних (Kondracki et al., 2002). Перевага

загального (індуктивного) підходу до контент-аналізу полягає в безпосередньому отриманні інформації від інформантів без нав'язування заздалегідь продуманих теоретичних перспектив (Humble & Mozelius, 2022). Загальний (індуктивний) контент-аналіз можна коротко описати так: 1) активне занурення в інформацію, багаторазове прочитання всіх даних, щоб отримати уявлення як єдине ціле; 2) виведення кодів шляхом уважного ознайомлення з даними, виокремлення ключових ідей і понять; 3) маркування кодів шляхом привласнення їм позначень, що відображають кілька ключових ідей, джерелом яких є дані, що аналізуються; 4) створення категорій (і підкатегорій) шляхом систематизації та організації кодів у кластери; 5) розроблення дефініцій для категорій і кодів із використанням прикладів із даних (Hsieh & Shannon, 2005).

Спрямований (дедуктивний) контент-аналіз довів свою ефективність під час проведення досліджень, які ґрунтуються на наукових теоріях і результатах попередніх досліджень. Цей підхід часто використовують у дослідженнях, мета яких – доповнити наявну інформацію про феномен (Humble & Mozelius, 2022). У разі використання існуючої наукової теорії або попередніх досліджень першим кроком є визначення важливих ключових понять як початкових категорій кодування, за яким слідує другий крок, де операціональні визначення для категорій також визначаються обраною теорією. На третьому етапі дані кодуються і сортуються за заздалегідь визначеними категоріями. Усі дані мало коли вписуються в заздалегідь встановлені категорії, тому на четвертому етапі виокремлюють інші потенційно значущі дані, а потім слідує п'ятий етап, на якому виокремлені дані аналізуються та групуються в нові категорії або в підкатегорії відносно наявних категорій (Hsieh & Shannon, 2005).

Третій підхід – це універсальний (комплексний) контент-аналіз, який має кількісну складову. Виокремлені слова або контент у даних оцінюються кількісно, щоб краще зрозуміти контекстуальне використання слів або контенту, але не для того, щоб зробити висновок про значення, а скоріше для того, щоб вивчити їхне

використання (Hsieh & Shannon, 2005). Однак аналіз, який зосереджується лише на підрахунку або частоті певного контенту в даних і на цьому зупиняється, класифікуватиметься як кількісний (Kondracki et al., 2002). Універсальний (комплексний) контент-аналіз має виходити за рамки простого підрахунку частот і містити в собі також латентний контент-аналіз, що належить до процесу інтерпретації змісту (Humble & Mozelius, 2022). Для початкового кількісного підходу до визначення ключових слів можна використовувати програмне забезпечення або штучний інтелект, тоді як аналіз закономірностей і взаємозв'язків для розуміння контекстуальних значень проводиться дослідниками вручну. Універсальний (комплексний) контент-аналіз, який складається з п'яти етапів, може бути проведений таким чином: 1) розробка початкової схеми кодування на основі теорій, попередніх досліджень або даних; 2) підрахунок частоти вживання певних слів або понять; 3) розрахунок і порівняння виявлених частот стосовно загального обсягу даних та/або різних джерел даних; 4) визначення та кількісне оцінювання альтернатив шляхом підрахунку частот альтернатив до слів або понять, використаних на другому етапі; 5) оновлення обчислень і порівняння з виявленими альтернативними словами та поняттями (Hsieh & Shannon, 2005).

П'ятий етап – кодування. Кодування – це ретельний процес, бо він допомагає дослідникові відмовитися від упереджень та інших помилок у судженнях і визначити, що насправді маніфестується в даних (Hurst, 2023). Кодування в контент-аналізі – це процес, спрямований на розробку кодів шляхом ущільнення значних обсягів текстової інформації без зміни її основного змісту. Код – це слово або коротка фраза, яка формулює основний зміст аналізованих текстових або візуальних даних. Наступний крок – подальше групування цих кодів у категорії. Категорія формується шляхом об'єднання кодів, які пов'язані один з одним своїм змістом або контекстом (Hurst, 2023). Залежно від мети дослідження та якості зібраних даних можна обрати категорії як найвищий рівень абстракції для представлення результатів, а можна піти далі

Питання психології

й створити теми (Erlingsson & Brysiewicz, 2017). Оперування кодами, категоріями й темами замість цитування великих фрагментів тексту під час роз'яснення суті досліджуваного феномена дає змогу читачам з легкістю слідувати за логічними розмірковуваннями дослідника. Виявлені теми й категорії мають бути внутрішньо гомогенними, але неоднорідними зовні, що означає, що дані не повинні залишатись поза групами або підходити більш ніж до однієї групи (Krippendorff, 2004; Patton, 2002). С. Ерлінгссон та П. Брисевич (Erlingsson & Brysiewicz, 2017) зазначають, що типовою проблемою під час категоризації є допущення дослідниками ситуації, коли коди, включені в одну категорію, здаються

придатними й для іншої категорії. Така ситуація найчастіше виникає, коли аналізовані дані об'ємні та/або дуже складні. Виходом із цієї ситуації може стати диференціація кодів на вужчі категорії, так звані підкатегорії. У процесі кодування доцільно створити таблицю, яка забезпечує послідовність і логічність викладення думки, і дає читачам можливість зрозуміти процес переходу від вихідних даних, які містять смислові одиниці, до кодів, категорій і тем. Тут ми наводимо приклад процесу кодування в дослідженні, мета якого – визначити соціальні уявлення про героїв і героїзм, які є актуальними серед військової молоді, котра навчається у вищих військових навчальних закладах України.

Таблиця 1.

Приклад створення кодів, категорій і тем на основі даних асоціативного експерименту

Приклади асоціацій	Коди	Категорії	Тема
Коханець, легенда, злодій, богатир, мудрість, переможець, зразок, удача, супергерой, плащ, розумний, творець, казка, щастя, Джокер, Райан Гослінг, Антон Чигур, Титан, кохання, борець, жах, гладіатор, шана, бажання, Бог, рятувальник, біль, самопожертва, слава, рука, не я, історія, один, порятунок, спасіння, ціль, перемога, надздібності, вчинки, гроші, дорога, страх, смерть, красунчик, особливий, краса, Тор, Сталін, круто, Давід, Геракл, сила, молодець	Надздібності. Самопожертва. Мудрість. Кохання. Бунтар. Унікальний талант.	Вчинки, що виходять за межі можливостей звичайної людини. Віддати своє життя заради досягнення мети. Утвердження високих моральних цінностей.	Архетипний герой
Жертовність, друг, вірність, потрібний, душа, добра душа, добрий, любов, довіра, вірний, щирість, добро, тій, який не пройде повз, вдаючи, що не помітив нужденного, перевести бабусю через дорогу, думати про людей, які потребують допомоги, доброта, поставити чийсь інтереси вище за свої	Чуйність. Відповідальність. Доброта. Гуманізм. Добррозичливість. Дружелюбність. Безкорисливість. Великодушність.	Альтруїстична поведінка. Соціально-емоційний зв'язок з іншими людьми. Емпатія.	Просоціальний герой
Відвага, честь, сильний, рішучість, справедливість, справедливий, незламний, чесноти, відчайдушний, історичний, мужність, хоробрість, один в полі воїн, сила духу, герой, досконалість, незалежний, віра в успіх, хитрість, досягнення, видатний, могутній, фільм, книга, струс, місто, Мікі Маус, Доріан Грей, герої Marvel, капітан Америка, впевненість, персонаж, сміливість, героїзм, лідер, приклад, команда	Рішучість. Хоробрість. Моральна цілісність. Мужність; Наполегливість. Справедливість.	Внутрішні, особистісні характеристики, які є істинно героїчними. Лідерство.	Прототипний герой
Волонтер, війна, захисник, патріот, українець, ветеран, пенсіонер, воїн, військовослужбовець, Україна, солдат, робота, героїня, чоловік, люди, Азов, комбатант, блокадник, Бахмут, позивний «Гром», ЗСУ, Залужний, АТО, Азовсталь, військовий, Привід Києва, лікар, людина, прапор, натхнення, рятувальник, повага, визнання, обов'язок, спецназ, я	Робота. Військовий. Стійкість. Волонтерство. Цивільний.	Довготривалість. Ординарність. Непомітність.	Герой повсякденності

Можна також скласти діаграму кодів з точки зору взаємозв'язку елементів процесу: *Мені подобається моя ушита поношена, але зручна військова форма, і те, як я в ній виглядаю. Мені подобається моя шкіра і міцні нігті, які не потребують манікюру. Мені подобається, що мої руки вічно в подряпинах і бруді, що в'ївся в п'ятки, і мені не треба їх ховати, як я ховала, коли не встигала оновити шелак... Тому зараз я, виходить, опинилася в своїй стихії* (Тетяна Чорновол.

<https://www.facebook.com/chornovol.tana>

11.02.2023) >> психологічна резилентність і психологічне благополуччя >> самоприйняття >> досягнення четвертої фази моделі розвитку ідентичності >> формування збалансованої військової ідентичності.

М. Бенгтссон (Bengtsson, 2016) зазначає, що завжди існує ризик того, що різні дослідники зроблять різні висновки на основі одних і тих самих даних. Для підвищення валідності дослідження запропоновано звернутися до однієї з форм триангуляції, а саме, проведення паралельного кодування одного й того самого матеріалу щонайменше двома дослідниками, після чого вони мають обговорити результати та дійти консенсусу (Graneheim & Lundman, 2004). Використання програмного забезпечення та штучного інтелекту може суттєво допомогти в організації кодування. Програми, що використовуються найчастіше на цей час, – це MAXQDA, ATLAS.ti, NVivo 8, Dedoose, HyperRESEARCH. Ці програми надають безліч інструментів для маркування, порівняння та кодування даних, вони корисні для зберігання та організації інформації. Основний недолік полягає в тому, що програмне забезпечення для контент-аналізу може виявитися надто дорогим, особливо для українських дослідників. Виходом із ситуації, що склалася, може бути залучення до дослідження програмістів та інших фахівців, які мають доступ до цих програм.

Шостий етап – інтерпретація отриманих результатів. На етапі інтерпретації отриманих результатів свою ефективність довело застосування методологічних інновацій в руслі психоаналітичного підходу. Під час проведення низки досліджень нами було виявлено

результативність використання психоаналітичної інтерпретації як наукового методу психоаналізу. Психоаналітична інтерпретація включає два етапи – розуміння і пояснення розуміння (Martin, 1990). Розуміння передбачає здатність дослідника усвідомлювати соціально-психологічні характеристики особистості (групи). Розуміння як складова психоаналітичної інтерпретації вимагає знання специфіки служби (роботи) респондентів та врахування специфіки форми активного відображення в психіці суб'єкта (групи) об'єктивної дійсності (Khraban, 2021). Дослідник повинен враховувати свої знання про предмет дослідження. З одного боку, наявність знань про предмет дослідження та знайомство з контекстом можуть забезпечити перевагу в розумінні контексту та ситуації, в якій цей контекст продукувався, що дає змогу дослідникові виявити та врахувати відхилення, які можуть з'явитися в даних (Bengtsson, 2016). Але з іншого боку, знання про предмет дослідження можуть заманити дослідника в пастку упередженості, що неминуче призведе до спотворення результатів інтерпретації. Ідеться про «складну задачу балансування між збереженням твердої хватки своїх припущень, думок та особистих переконань, не даючи їм можливості несвідомо керувати процесом аналізу, та одночасним усвідомленням застосування свого попереднього розуміння задля поглиблення аналізу даних» (Erlingsson & Brysiewicz, 2017). Тому під час інтерпретації отриманих результатів від дослідника потрібне вміння дистанціюватися від сформованої задалегідь точки зору і готовність прийняти несподівані для нього результати. На другому етапі – поясненні розуміння – отримані результати розглядаються в ракурсі причинності, тобто вони аналізуються через призму мотивації. Пояснення вважається правильним, якщо причини (стимули), зазначені в поясненні, не тільки існували, але ще і були продуктивними. Причому, пояснення розуміння являє собою не просто формальний (механічний) процес пошуку мотивації, а й включає в себе оцінку (Martin, 1990). Для фінальної перевірки дослідник має розглянути, наскільки нові висновки відповідають науковим даним і чи є результат обґрунтованим і логічним

(Richards & Morse, 2013). Щоб підтвердити результат і посилити валідність дослідження, дослідник може звернутися до респондентів і представити їм на обговорення результати його інтерпретації. Ми можемо відзначити наш позитивний досвід валідації результатів досліджень, організованих у вищих військових навчальних закладах, шляхом проведення з респондентами дискусій щодо коректності інтерпретацій їхніх відповідей. Слід зазначити, що під час проведення цього етапу дослідник може постати перед труднощами, оскільки у зв'язку з особливостями військової служби буде досить важко зібрати респондентів у попередньому складі. І в цьому випадку дослідник, який паралельно є викладачем і зустрічається з респондентами на регулярній основі, має низку переваг перед дослідником-«аутсайдером». Слід відзначити високу зацікавленість респондентів-курсантів у проведенні дискусій та їхню емоційну залученість у процес дослідження. На нашу думку, проведення таких дискусій з курсантами не тільки стимулює процес їхнього самопізнання, а і є свого роду педагогічним прийомом культивування наукового пізнання.

Висновки. Під час проведення досліджень емоційних, когнітивних і соціальних чинників, що впливають на поведінку військовослужбовців, контент-аналіз має низку переваг порівняно з іншими дослідницькими методами. Характеристиками контент-аналізу є: 1) універсальність, тобто не прив'язаність до конкретних наук, що знижує ризик плутанини в термінології та наукових концепціях; 2) всеосяжність, тобто застосовність до широкого спектра психологічних явищ і процесів, що представляють науковий інтерес; 3) аналітична гнучкість, тобто можливість

здіяння одночасно якісних і статистичних підходів до аналізу; 4) валідність і надійність, тобто зниження ймовірності упередженості та неточності завдяки можливості використання переваг програмного забезпечення та штучного інтелекту.

При виборі контент-аналізу як наукового методу соціально-психологічних досліджень військових колективів необхідно враховувати деякі обмеження: 1) лімітація здобуття великої вибірки внаслідок незацікавленості керівництва військових організацій у проведенні наукових досліджень, що може бути наслідком, у кращому разі, нерозуміння важливості соціально-психологічних досліджень, пасивності й небажання щось змінювати в колективі. В іншому випадку, причиною є страх, що результати досліджень можуть виявити якісь недоліки в роботі, і це може бути оприлюднене; 2) труднощі в отриманні відвертих відповідей через наявність у військовослужбовців негативного досвіду порушень гарантій анонімності під час проведення інтерв'ювання та анкетування; 3) лімітація підтвердження результатів і перевірки валідності дослідження при проведенні з респондентами дискусій щодо правильності інтерпретацій їхніх відповідей, оскільки у зв'язку з особливостями військової служби буде доволі важко зібрати респондентів у попередньому складі.

Дослідник може поставати перед труднощами під час використання контент-аналізу задля соціально-психологічних досліджень військових колективів у разі відсутності у дослідника знань щодо специфіки військової діяльності та субкультури військовослужбовців, яка включає такі компоненти, як особливості військової служби, ціннісні та ідейно-сміслові доміанти, мову, ритуали, символи та інше, що може призвести до неправильної інтерпретації отриманих результатів.

Список використаних джерел

1. Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
2. Downe-Wambolt, B. (1992) Content Analysis: Method, Applications and Issues. *Health Care for Women International*, 13, 313-321. <https://doi.org/10.1080/07399339209516006>
3. Duriau, V. J., Reger, R. K., & Pfarrer, M. D. (2007). A Content Analysis of the Content Analysis Literature in Organization Studies: Research Themes, Data Sources, and Methodological Refinements. *Organizational Research Methods*, 10(1), 5-34. <https://doi.org/10.1177/1094428106289252>
4. Enhancing EU military capabilities beyond 2040 – Main findings from the 2023 Long-Term Assessment of the Capability Development Plan (2023). European Defence Agency. <https://doi.org/10.2836/360180>

5. Erlingsson, C., & Brysiewicz, P. (2017). A hands-on guide to doing content analysis. *African journal of emergency medicine: Revue africaine de la medecine d'urgence*, 7(3), 93-99. <https://doi.org/10.1016/j.afjem.2017.08.001>
6. Friese, S. 2019. *Qualitative Data Analysis with ATLAS.ti*. 3rd ed. SAGE Publications Ltd.
7. Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse education today*, 24(2), 105-112. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2003.10.001>
8. Hsieh, H. & Shannon, S. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
9. Humble, N. & Mozelius, P. (2022). Content analysis or thematic analysis: Similarities, differences and applications in qualitative research. *European Conference on Research Methodology for Business and Management Studies*, 21(1). <https://doi.org/10.34190/ecrm.21.1.316>
10. Hurst, A. (2023). Introduction to qualitative research methods. Oregon State University: Corvallis, OR. URL: <https://open.oregonstate.edu/qualresearchmethods/front-matter/preface/>
11. Jackson, K., & Bazeley, P. (2019). *Qualitative Data Analysis with NVIVO*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE. URL: https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/114916_book_item_114916.pdf
12. Khraban T. (2021). Psychoanalytic Interpretation as a Research Method for Studying Military Discourse. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, 2, 184-192. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2021-2-22-17>
13. Kondracki, N. L., Wellman, N. S., & Amundson, D. R. (2002). Content analysis: review of methods and their applications in nutrition education. *Journal of nutrition education and behavior*, 34(4), 224-230. [https://doi.org/10.1016/s1499-4046\(06\)60097-3](https://doi.org/10.1016/s1499-4046(06)60097-3)
14. Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781071878781>
15. Lee, L. W., Dabirian, A., McCarthy, I.P. and Kietzmann, J. (2020). Making sense of text: artificial intelligence-enabled content analysis. *European Journal of Marketing*, 54(3), 615-644. <https://doi.org/10.1108/EJM-02-2019-0219>
16. Martin, R. (1990). G. H. von Wright on Explanation and Understanding: An Appraisal. *History and Theory*, 29(2), 205-233. <https://doi.org/10.2307/2505226>
17. Messinger, A. M. (2012). Teaching Content Analysis through Harry Potter. *Teaching Sociology*, 40(4), 360-367. <https://doi.org/10.1177/0092055X12445461>
18. Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2019). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*. 4th ed. Thousand Oaks, CA; SAGE.
19. Moser, A., & Korstjens, I. (2018). Series: Practical guidance to qualitative research. Part 3: Sampling, data collection and analysis. *The European journal of general practice*, 24(1), 9-18. <https://doi.org/10.1080/13814788.2017.1375091>
20. Neuendorf, K.A. (2017). *The Content Analysis Guidebook*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781071802878>
21. Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice*. 4th ed. SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks, California.
22. Richards L., Morse J. M. (2013). *Readme first for a user's guide to qualitative methods*. 3rd ed. Los Angeles: Sage.

Summary

CONTENT ANALYSIS IN MILITARY STUDIES

Khraban T. PhD in Philology, Associate Professor, Head of Foreign Languages Department, Military Institute of Telecommunications and Information Technology

Khraban M. researcher at the Scientific Center of Communication and Information Technology Military Institute of Telecommunications and Information Technology

Purpose. The article provides recommendations for conducting a content analysis to study the military collective as a socio-psychological phenomenon. It also discusses the challenges of conducting content analysis in a military environment.

Materials and Methods. To summarize previous studies' results, we applied general scientific research methods. The material for the systematic review of scientific research was based on publications that provide practical guidance on conducting content analysis or use content analysis as the main method of scientific research.

Results and discussions. Content analysis has several advantages, including versatility, comprehensiveness, analytical flexibility, validity, and reliability. Versatility refers to the ability of the method to be applied to different scientific fields. This reduces the risk of confusion in terminology and scientific concepts. Comprehensiveness refers to the applicability of the method to a wide range of psychological phenomena and processes of scientific interest. Analytical flexibility refers to the ability of a research method to make use of both qualitative and statistical approaches to analysis. Validity and reliability, through the use of software and artificial intelligence, refer to the ability of a research method to minimize bias and inaccuracy. The study of military collectives has a number of limitations in the use of content analysis. One limitation is the difficulty in obtaining a large sample due to the lack of interest from military leadership in conducting research. This may be due to a lack of understanding of the importance of socio-psychological research, passivity, and unwillingness to change anything within the organization. Otherwise, the reason may be the concern of the military leadership that the research results may reveal some shortcomings in the work and this may be made public. The second limitation is the difficulty in obtaining honest answers due to military personnel's negative experiences with anonymity guarantees being violated during interviews and questionnaires. Another limitation is the difficulty of confirming the results and verifying the validity of the study by discussing with the respondents the correct interpretation of their answers, since due to the peculiarities of military service it will be difficult to gather the respondents in the same composition. Content analysis may pose challenges for socio-psychological studies of military groups if the researcher lacks knowledge of the specifics of military activities and the subculture of military personnel. This includes components such as the specifics of military service, value and ideological dominants, semantic dominants, language, rituals, and symbols. Without this knowledge, misinterpretation of the results is possible.

Conclusions. When researching the emotional, cognitive, and social factors that influence military personnel behavior, content analysis offers several advantages over other research methods. However, when selecting content analysis as a scientific method for socio-psychological research of military groups, it is important to consider several limitations and problematic issues in organizing the research process.

Keywords: Keywords: content analysis; military psychology; interviewing; questionnaire; association experiment.

Концептуалізація – Храбан Т. Є.

Методика – Храбан М. І.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

The authors declare that they have no conflict of interest.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 22.01.24.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 28.02.24.

© 2024. This work is under an open license CC BY-NC 4.0.